

Asynnod Hapus

Daeth Dyfodol ein gorffennol, ymgynghoriad Llywodraeth Cymru ar yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru i ben. Derbyniwyd 177 ymateb yn cynnwys safbwytiau manwl a gwybodus, a oedd yn adlewyrchu pwysigrwydd yr amgylchedd hanesyddol. Bydd yr ymatebion, ynghyd â thystiolaeth ac ymchwil ychwanegol, yn cael eu defnyddio i lywio datblygiadau pellach ar gyfer deddfu ac i lunio polisiau, canllawiau, a mesurau ategol eraill. Mae'r ymatebion ac adroddiad cryno wedi eu cyhoeddi ar dudalennau ymgynghori Llywodraeth Cymru:

<http://wales.gov.uk/consultations/cultureandsport/heritage-bill/?skip=1&lang=cy>

Mae Cymdeithas Enwau Lleoedd Cymru eisoes wedi datgan siom na fu ymgynghori o fath yn y byd gyda'r unig gorff a allai gynnig cyngor arbenigol ym maes enwau lleoedd. Ac wrth i'r *Cylchlythyr* hwn fynd i'r wasg, nid oedd y Gymdeithas wedi derbyn awgrym o wahoddiaid i gyfrannu tystiolaeth ychwanegol ychwaith. Efallai nad yw hynny'n syndod o gofio nad oes yr un o E-Fwletinau'r Bil Treftadaeth wedi llwyddo i grybwyl enwau lleoedd a'u pwysigrwydd i ddiogelu olion ein gorffennol.

Rydym wedi nodi eisoes ar dudalennau rhifyn cyntaf y *Cylchlythyr* engraiiff o newid enw fferm Cefn Bryn Sarth ger Pumsaint, Sir Gaerfyrddin, yn *Emerald Valley*. Ar raglen radio ddiweddar denwyd ymateb bywiog gan lu o wrandawyr Radio Cymru yn nodi engraiiffiau eraill o newid enwau yn yr amgylchedd hanesyddol ym mhob rhan o Gymru. Mae'n amlwg bod anfodlonrwydd.

Mae'r fferm a enwir uchod yn cael ei nodi mewn dogfennau cynnar sy'n trafod ffiniau cwrt (*grange*) Cilmaren, a oedd yn eiddo i Abaty Talyllychau a sefydlwyd gan yr Arglwydd Rhys rhwng 1184 a 1189. Mae'r abaty bellach dan ofal Cadw, gwasanaeth amgylchedd hanesyddol Llywodraeth Cymru.

Medd Cadw:

- Rydym yn diogelu treftadaeth Cymru
- Rydym yn helpu pobl i ddeall ac i ofalu am eu hanes
- Rydym yn helpu i gynnal cymeriad unigryw Cymru

Ai esgeulus neu ddi-hid neu anwybodus neu amharod i gydnabod pwysigrwydd enwau lleoedd yn ein treftadaeth hanesyddol fu'r gwasanaeth hwn yn achos diflaniad enw Cefn Bryn Sarth?

Mae'r cyfrifoldeb a roddwyd ar Cadw yn gyfrifoldeb aruthrol. A hwythau yn geidwaid yr amgylchedd hanesyddol ar ran Llywodraeth Cymru, nhw

Stallion Valley Our Vision

Hi, we are Julie and Mick Baross, we brought Cwm March in June 2002 from Fred the 79 year old owner who needed a home he could maintain more easily!

Happy Donkeys

The Future of our past, the Welsh Government consultation on the historic environment in Wales has come to an end. 177 responses were received, including detailed and informed views, which reflected the importance of the historic environment. The responses, together with additional evidence and research, will be used to inform further developments for legislation and to formulate policies, guidelines, and other supporting measures. The responses and a concise report on the responses have been published on the Welsh Government's consultation pages:

<http://wales.gov.uk/consultations/cultureandsport/heritage-bill/?skip=1&lang=en>

The Welsh Place-Name Society has already expressed its disappointment that there has been no consultation whatsoever with the only body that could offer expert advice in the field of place-names. And as this *Newsletter* goes to press, the Society had not received an invitation of any kind to contribute additional evidence. Perhaps that is not surprising given that none of the Heritage Bill E-Bulletins managed to mention place-names and their importance in preserving the remains of our past.

We have pointed out previously on the pages of the first issue of the *Newsletter* how the name of Cefn Bryn Sarth farm near Pumsaint, Carmarthenshire, had been changed to Emerald Valley. A programme on Radio Cymru recently attracted a lively response from a host of listeners identifying other examples of name changes in the historic environment in all parts of Wales. It is clear that there is much dissatisfaction.

The farm named above is mentioned in early documents discussing the boundaries of Cilmaren grange, which belonged to Talley Abbey, founded by the Lord Rhys, between 1184 and 1189. The abbey is now under the care of Cadw, the historic environment service of the Welsh Government.

Cadw says:

- We conserve Wales's heritage
- We help people understand and care about their history
- We help sustain the distinctive character of Wales

When the name Cefn Bryn Sarth disappeared, was Cadw negligent or indifferent or ignorant or simply unwilling to recognize the importance of place-names in our historical heritage?

Cadw bears an enormous responsibility. As the keepers of the historic environment for the Welsh Government, they are the watchmen on the

yw'r gwylwyr ar y tŵr, ac ar eu gwyliadwriaeth nhw gwelsom yn yr achos hwn golli elfen sy'n help i gynnal cymeriad unigryw amgylchedd hanesyddol Cymru. Ac mewn dogfen arall ar wefan Cadw sy'n nodi blaenoriaethau'r corff am y cyfnod 2011–16 ni chrybwyllir diogelu enwau'r amgylchedd hanesyddol ymyst blaenoriaethau'r corff hwnnw o gwbl:

http://cadw.wales.gov.uk/docs/cadw/publications/Cadw_priorities_2011_to_2016_CY.pdf

Ystyriwn engrifftiau eraill. Mae'r enw Faerdre ar gyrrion Llandysul yn cadw ar gof yr hen drefn weinyddol Gymreig. Mae'r enw wedi bod yn rhan o amgylchedd hanesyddol y rhan honno o ddyffryn Teifi o leiaf er y 14 ganrif. Bellach fe'i bygythir gan enw gwamal: *Happy Donkey Hill*. Mae gwefan y perchngigion yn ceisio rhoi siwgr ar y bilsen ond yn llwyddo i roi halen ar y briw drwy estyn 'Croeso i Bryn yr Asyn Hapus'! A gerllaw ym Mhren-gwyn, fe aeth Cwm March yn *Stallion Valley*.

Mae amryw o'n haelodau yn pryeru am arfer gan yr Eglwys yng Nghymru wrth werthu eglwysi. Yn ôl

<http://www.churchinwales.org.uk/structure/representative-body/property/redundant-churches/> mae cyfyngiad ar ailienwi'r eglwysi a restrir ar y dudalen hon. Yr achos i ddod i'n sylw gyntaf oedd cymal yn amodau gwerthu eglwys Cynog yn y Batel ym Myrcheiniog sy'n nodi na chaniateir rhoddi unrhyw enw ar yr adeilad sy'n gysylltiedig â'i ddefnydd fel eglwys nac yn crybwyllynw'r cysegriad gwreiddiol. Mae colli eglwys yn fater o dristwch mawr; mae ewyllysio colli enw sy'n gymaint rhan o'n treftadaeth hanesyddol yn ergyd bellach.

David Thorne

tower, and on their watch we saw in this case the loss of an element which helped maintain the unique character of the historic environment of Wales. In another document on Cadw's website setting out their priorities for the period 2011–16 the protection of names in the historic environment is not mentioned at all:

http://cadw.wales.gov.uk/docs/cadw/publications/Cadw_priorities_2011_to_2016_EN.pdf

Here are some other examples. The name Faerdre near Llandysul preserves the memory of medieval administration in Wales. The name has been part of the historic environment of that part of the Teifi valley since at least the 14th century. Now it is threatened by the frivolous name *Happy Donkey Hill*. The owners' website attempts to put sugar on the pill but succeeds in rubbing salt in the wound: 'Croeso i Bryn yr Asyn Hapus' (Welcome to Bryn yr Asyn Hapus, a literal translation of their new 'Happy Donkey Hill')! And nearby at Pren-gwyn, Cwm March has become *Stallion Valley*, another literal translation.

Several of our members are concerned about a practice of the Church in Wales when selling churches. According to

<http://www.churchinwales.org.uk/structure/representative-body/property/redundant-churches/> there is a restriction on renaming the churches listed on that page. The first case brought to our attention was a clause in the conditions of sale of Saint Cynog's church at Battle in Brecknockshire, which states that 'The property shall cease to be called Saint Cynog's Church and shall not be called by any name that is associated with its use as a church or the dedication to Saint Cynog'. Losing a church is a matter of great regret; a deliberate wish to get rid of its name and of any association with it when it is so much a part of our historical heritage is adding insult to injury.

David Thorne

Newid Enwau

Oes modd deddfu?

Y broblem ydy nad oes dim rhestr gydnabyddedig gyfreithiol o enwau. Yn fy marn i dylid gwneud rhestr yn seiliedig ar fapiau OS. (Dwy' dipyn bach yn amheus o drio diogelu enw pob tŷ a deud dyna ydy'r enw a dyna fo ac felly bydd hi am byth.) Maen nhw'n cynnwys nid yn unig hen enwau ar dai ond ar ffermydd a mynyddoedd ac afonydd, ayb. Mae'n rhestr eithaf cynhwysfawr o'r hen enwau a mi fyddwn i'n tybio y gelid gwneud rhywbeth ar sail hynny. Os byddech chi eisiau newid un o'r rheini, byddai angen caniatâd cynllunio.

Mae enwau'r hen ffermydd i gyd ar y mapiau OS – rheini sy'n cynnwys yr enwau bendigedig yma, y cyfoeth o hanes, daearyddiaeth a diwylliant Cymru. Beth fydddech chi'n gallu'i wneud yw mynnu bod caniatâd cynllunio a bod 'na ganllawiau wedyn ynglŷn â beth sy'n cael ei ganiatáu.

Ar ba sail byddech chi'n gallu deddfu?

Oherwydd eu bod yn rhan o hanes a threftadaeth Cymru. Maen nhw'n enwau disgrifiadol sydd yn dangos perthynas iaith, diwylliant a thir a dw i'n meddwl bod hynny'n ddigon priodol achos mae newid enw yn newid cymeriad ardal a hefyd yn cuddio neu yn dileu darn o hanes Cymru.

Os ca' i gyfle cyn diwedd fy nhymor, mi fyddwn i yn dymuno dod â rhyw fath o ddeddfwriaeth i mewn a fyddai o leiaf yn golygu eich bod yn gorfod mynd am ryw fath o ganiatâd cynllunio cyn newid hen enwau priod ar lefydd ac ar dai.

BBC Cymru –Taro'r Post, 24 Ionawr 2014

Alun Ffred Jones, AC

Cofnodion

Mae Cofnodion Cyfarfodydd y Pwyllgor Llywio ar gael i aelodau ar ffurf electronig drwy gysylltu ag angharad.fychan@googlemail.com

Minutes

Minutes of the Steering Committee's Meetings are available electronically for members by contacting angharad.fychan@googlemail.com

Nid yn fy Enw i

Treulais i ran o fy mhlentyndod yn Efailisaf ... Dydw i ddim yn dychwelyd i Efailisaf yn aml. ... Mae'r rheswm am hynny i weld ar giât ein hen dŷ. 'Awelon' oedd enw gwreiddiol y lle a dyna oedd yr enw pan oeddwon i'n byw yna. 'The Pippins' yw'r enw erbyn hyn ...

Ar hyn o bryd os oes 'na rif ar dŷ neu adeilad arall gellir newid yr enw mwy neu lai ar fympwy'r perchennog. Os oeddech chi'n aelod o deulu dychmygol Ryan a Ronnie ac yn byw yn 5, Slaughterhouse Terrace, er enghraifft, fe fyddai 'na berffaith hawl ganddoch chi i newid yr enw o 'Golwg y Lladdfa' i 'Tŷ'r Gwaed' heb ofyn caniatâd. Ar y cyfan rwy'n meddwl bod hynny'n deg.

Mae'r rheolau ynghylch adeiladau sydd heb rif stryd – ffermydd, bythynnod, tafarnau ac yn y blaen yn wahanol. Lle mae enw adeilad yn rhan o'r cyfeiriad post swyddogol rhaid gwneud cais i'r cyngor lleol er mwyn ei newid. Yn y rhan fwyaf o gynghorau, yr adran briffyrrd sy'n delio â cheisiadau o'r fath ac os nad yw'r enw newydd yn aflednais neu'n debyg o beri dryswch mae'r caniatâd i bob pwrrpas yn cael ei roi'n awtomatig.

Ai felly ddylai pethau fod? Oni fyddai'n well i'r adran gynllunio ddelio â cheisiadau o'r fath gan osod dyletswydd arnynt i ymgynghori â'r cyhoedd a diogelu enwau hanesyddol yn enwedig lle bod y newid arfaethedig yn troi enw Cymraeg i'r Saesneg?

Mae'r cynulliad ar fin trafod mesur cynllunio pellgyrhaeddol. Mae 'na elfennau ynddo sy'n llawer pwysicach i ddyfodol y Gymraeg na diogelu enwau ond mae'n gyfle i wleidyddion weithredu yn y maes os ydyn nhw'n dymuno gwneud.

Talfyriad o <http://www.bbc.co.uk/newyddion/26453417>

Vaughan Roderick

Mynyddoedd Pawb

Dymunwn fynegi pryder bod prosesau ar waith sy'n peryglu enwau lleoedd Cymraeg. Y prosesau y cyfeiriwn atynt yw

1. Anwybyddu enw Cymraeg ar le, a rhoi enw Saesneg arno.
2. Gosod enw Saesneg ochr yn ochr ag enw Cymraeg yn ddiangen, gyda'r enw Saesneg yn cael ei ddefnyddio'n gynyddol mewn cyhoeddiadau ac ar y cyfryngau.
3. Peidio â chynnwys enwau Cymraeg ar fapiau, gydag enwau Saesneg yn cael eu bathu ar gyfer y lleoedd.
4. Disodli enwau Cymraeg gwreiddiol trwy ddefnyddio cyfeithiadau o enwau Saesneg ar y lleoedd.

Yr ydym o'r farn y dylid codi ymwybyddiaeth o bwysigrwydd diogelu enwau lleoedd Cymraeg, a bod gan sefydliadau a chymdeithasau gwirfoddol, yn lleol, yn rhanbarthol ac yn genedlaethol, ran allweddol yn y gorchwyl. Hefyd, dylai'r ysgolion sicrhau bod plant a phobl ifanc yn cael cyfle i werthfawrogi cyfoeth enwau lleoedd Cymraeg fel rhan o'u hetifeddiaeth genedlaethol.

Credwn y dylai enwau lleoedd, ynghyd â'r dreftadaeth a'r hanes sy'n gysylltiedig â nhw, fod yn rhan annatod o gyrsiau astudiaethau'r amgylchedd mewn addysg bellach ac addysg uwch, ac o gyrsiau gweithgareddau awyr agored gan gyrrf eraill. Dylid sicrhau bod cyrff hyfforddi, canolfannau a chlybiau sy'n ymwneud â mynydda a gweithgareddau awyr agored yn parchu enwau lleoedd Cymraeg.

Gofynnwn i'r cyrff perthnasol megis Llywodraeth Cymru, Awdurdodau Lleol, Cyfoeth Naturiol Cymru, Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, ac Awdurdodau'r Parciau Cenedlaethol (sydd â dyletswydd i 'Warchod a gwella treftadaeth ddiwylliannol y Parc Cenedlaethol') ynghyd â chyrrf eraill yn y sectorau statudol, cyhoeddus, gwirfoddol a phreifat, i gymryd camau priodol i ddiogelu enwau lleoedd Cymraeg.

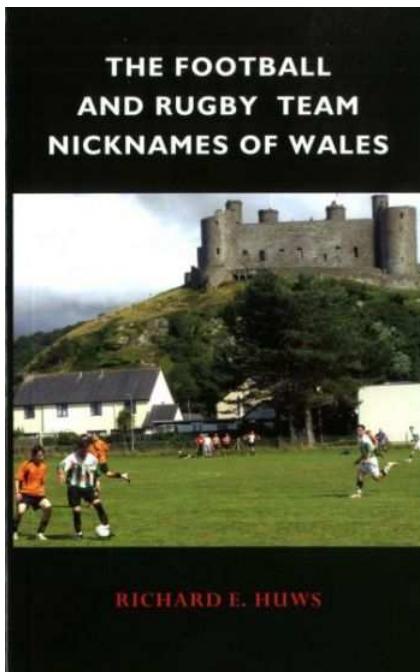
Dylem ddatlu cyfoeth ein henwau lleoedd:

- 1) i ysgogi parch a diddordeb yn yr iaith Gymraeg ac i sicrhau a chynyddu'r defnydd ohoni.
- 2) i gynyddu'r ymdeimlad o hunaniaeth ymyst cymunedau lleol fel y gallant werthfawrogi a rhannu cyfoeth ein treftadaeth ddiwylliannol gydag eraill.
- 3) gall ennyd diddordeb a chodi ymwybyddiaeth ymwelwyr o gyfoeth ein treftadaeth leol ddod â buddion addysgiadol ac economaidd i ardaloedd.

[Lluniwyd a chytunwyd y datganiad uchod gan gynrychiolwyr: Menter Iaith Conwy, Antur Stiniog, Cymdeithas Enwau Lleoedd Cymru, Clwb Mynyddoedd Cymru, Cymdeithas Edward Llwyd, Yr Urdd, a Chymdeithas yr Iaith Gymraeg mewn cynhadledd a gynhalwyd yng Ngwersyll Glan-llyn, Llanuwchllyn, 23 Tachwedd, 2013.]

The Football and Rugby Team Nicknames of Wales

Richard E Huws (ISBN 9781907730245; Paul Watkins; 2013; £7.95)

As a young lad living in the Swansea Valley, and infatuated by all things pertaining to soccer and rugby, I would be captivated each Saturday evening during the winter months by the rugby and football results programme broadcast on BBC Radio's Welsh Home service. In addition to learning of the fate of my two favourite teams, namely The Swans (the Swansea Town soccer team) and The All Whites (the town's rugby team), the dramatic tones of the announcer's references to distant clubs, such as Cefn Druids, Rhos Aelwyd and 55th R.A. Tonfannau, in my case, had a special, mysterious appeal.

All of the teams noted above, along with hundreds of others, are included in the excellent collection and explanation of the football and rugby team nicknames of Wales compiled by Richard E Huws. The information provided pandered to my nostalgic sporting inclinations. However so thorough is his treatment of his subject that it cannot fail to appeal also to those whose interests lie beyond the fields of play. In that connection he frequently includes in his analysis of the derivation of many of the names concerned material which embraces social, local, national and industrial history, religion, folklore, toponymy and other related fields.

The varied selection of clubs included are listed alphabetically according to the nickname by which they are (or were) known. Yet the wide and comprehensive nature of the collection allows it also, for the purpose of this review, to be conveniently categorised, with the following serving to illustrate the wealth of material to be found therein:

nicknames which represent an abbreviated version of the team's locality:

Cefni (Llangefni RFC), **Cynon** (Abercynon RFC), and **Ddu** (Ynys-ddu RFC).

nicknames which reflect the colour of the team's jerseys:

the Cherries, in the case of Cwm-gors and Furnace rugby clubs, and **y Chocolates**, the name given to Llanfair-pwll FC when they played in brown shirts for a period after the Great War.

nicknames reflecting the similarities between team colours and those of wild-life creatures:

in the case of clubs playing in black and white, **the Badgers** (eg Pont-y-clun RFC), **the Magpies** (eg Cardigan FC, Lampeter FC, Tumble RFC, Vardre RFC), **the Zebras** (eg Treorchy RFC, Cefn Druids FC). Clubs playing in yellow and black are called **the Wasps** (eg Llangwm RFC and Clydach FC) and those having yellow jerseys are referred to as **the Canaries** (eg Caernarfon Town FC, Dolgellau FC, Montgomery Town FC and formerly Allt-wen RFC).

nicknames which reflect the association of a team's locality with a particular product or practice:

the Cocklemen (eg Pen-clawdd RFC, Laugharne RFC), a reference to the links that both areas have with cockle-picking. Similarly **the Mackerel men** and **the Musselmen** are nicknames given to Newquay FC and Conwy Borough FC respectively, while **the Cheesemen** is a name commonly applied to Caerphilly RFC because of the cheese for which the town is famous. Echoing the town's former importance in iron-making, Merthyr RFC are known as **the Ironmen**, and the nickname **the Quarrymen**, given to Clwb Rygbi Blaenau Ffestiniog, refers to the town's connection with the slate industry. On a more genteel note Flint Town United FC were given the name **the Silkmen** because of the area's artificial silk industry, while a more rural calling is reflected in the nickname **the Drovers**, by which Llandovery RFC are known and which refers to the area's important location on the cattle-droving trails of old.

nicknames with a historical connection:

the Romans is the nickname given to Caerleon FC, in view of the fact that the town was formerly a Roman stronghold. Caerleon RFC Second XV are known as **the Helmets**! Llantrisant RFC are known as **the Black Army** since the Lord of Glamorgan raised an army of archers from the Llantrisant area to fight for Edward the Black Prince at the Battle of Crécy in 1346.

Interestingly some nicknames have evolved in English directly from a translation of an original Welsh form. For example the Welsh word for cockerel is *ceiliog*, with the result that Croesyceiliog RFC are known as **the Cockerels**. Similarly Cwmbrân Town FC and Cwmbrân RFC are called **the Crows**, since *brân* is the Welsh for crow.

In many cases the author does not content himself with a simple explanation of the significance and origin of certain nicknames but supplements the bones of his analysis with pertinent subsidiary information. For example, **the Jacks** is a name commonly applied to Swansea City FC and the author

lists a number of possible and interesting derivations for the word. Talgarth Town FC have the nickname **the Royals**, which the author notes 'is derived from the fact that Talgarth was once the royal residence of the legendary Brychan King of Brycheiniog in the fifth century AD'. However the reader is furnished with further information concerning the family's links to the spread of Christianity in Wales and to Saint David. Similarly the author informs us that the nickname of Fleur de Lys RFC, which bears the name of a village in the heart of the Monmouthshire coalfield, is **Flower**. I can attest to 'Come on Flower!' as being a frequent and rather incongruous exhortation by the team's ferocious forwards in many a fierce encounter! But in addition we are provided with a comprehensive account of the significance of the *fleur de lys* to the boy scout movement, to Bosnia, to the Welsh poet, Hedd Wyn, and to a group of sixteenth and seventeenth century refugee Protestant Huguenots who settled in Monmouthshire.

The author's previous publication *The Football and Rugby Playing Fields of Wales* was warmly received. Readers of *The Football and Rugby Team Nicknames of Wales* will be similarly impressed.

Lynn Davies

Agor cynhadledd 2013

Agorwyd Cynhadledd 2013 CELIC gan Emrys Roberts, Prif Weithredwr cyntaf Cyfoeth Naturiol Cymru. Dyma ran o'r hyn oedd ganddo i'w ddweud:

Diolch am y cynnig i agor y gynhadledd eleni. Mae'n faint i fod yma yn enwedig ym mlwyddyn gyntaf sefydlu Cyfoeth Naturiol Cymru.

Gaf i yn gyntaf longyfarch Cymdeithas Enwau Lleoedd Cymru ar ei sefydliad a diolch i bawb sy'n gysylltiedig a'r gwaith pwysig hwn. Mewn llai na mis i mi ddechrau ar fy swydd fel Prif Weithredwr Cyfoeth Naturiol Cymru ym mis Tachwedd llynedd, a phrin i mi gael cyfle i eistedd tu ôl i fy nesg, roedd swyddogion y Gymdeithas yn fy stafell ym Mharc Cathays yn esbonio gwaith y Gymdeithas. Ac yn gofyn am dipyn o gyngor. Wel, maen nhw'n dweud 'y cyntaf l'r felin geith falu', ond yn Sir Fôn yr ydym yn dweud 'hwnnw a ofyn, a gaiff', ond rhaid cyfadde doedd siop Cyfoeth Naturiol Cymru ddim ar agor ar y pryd, ond roeddwn yn falch i fod o ddefnydd. Ac yn wir, rhaid i mi gyfaddef bod y sgwrs gynnar hynny wedi gwneud i mi feddwl yn bersonol am enwau lleoedd Cymru, ac yn arbennig yr enwau lleol yr oeddwn i yn gyfarwydd â nhw yn fy mhlentyndod.

Hogyn o Fenllech, Ynys Môn, ydw i, ac roedd fy ewythr a modryb yn ffermio tyddyn o'r enw Pant-y-saer yn Nhy'n-y-gongl, sydd gerbron Benllech. Fel pob fferm, mae'n debyg, roedd enwau ar y caeau i gyd – Cae Top, Cae Mawr, Cae Pwmp, y Bonc. Fe aeth Pant-y-saer allan o feddiant y teulu yn yr wythdegau, a mae'r genhedlaeth wedi pasio. Mae'n debyg mai dim ond un person sydd rhagor yn gwybod am enwau'r caeau. A fi yw hwnnw. Nid yw'r pwmp yng Nghae Pwmp erbyn rŵan, ond heb wybod am y pwmp, dyw pobl ddim yn gwybod am y dŵr sy'n rhedeg o dan y cae hwnnw. A heb wybod am y dŵr, dach chi ddim yn gwybod am y rheswm pam osodwyd Pant-y-saer yn y lleoliad gyferbyn â'r dŵr. Felly, trwy golli'r enwau, mae peryg i ni golli sylfeini ein bröydd a'n diwylliant. Felly mae gwaith y Gymdeithas yn bwysig iawn.

Ond i fynd yn ôl at Gyfoeth Naturiol Cymru, yr ydym yn bodoli er mwyn sicrhau bod adnoddau naturiol Cymru yn cael eu cynnal, eu gwella a'u defnyddio yn gynaliadwy, yn awr, ac ar gyfer y dyfodol. Ryw'n ystyried fod hanes a threftadaeth Cymru yn rhan o'i hadnoddau, felly rhaid gwneud popeth sy'n bosib i sicrhau bod y wybodaeth hanesyddol yn cael ei defnyddio a'i diogelu er lles y dyfodol.

Ynghyd â'r rheswm blaenorol, ar lefel ymarferol, yn aml mae enwau lleoedd yn ein galluogi i ddarganfod ffeithiau am leoliadau na ellir eu darganfod trwy ddulliau gwyddonol. Mae hyn yn ein galluogi i dynnu casgliad ynglŷn â statws amgylcheddol safleoedd yng Nghymru.

Cyn sefydlu Cyfoeth Naturiol Cymru, yn 2011, fe fu Cyngor Cefn Gwlad Cymru yn gweithio ar y cyd â Chymdeithas Edward Llwyd i wella ein geirfa am rywogaethau planhigion ac anifeiliaid, ac ryw'n deall fod y gwaith hyn yn parhau hyd heddiw ac wedi ehangu i ardaloedd eraill ym maes tacsonomeg. Ryw'n frwd frydig i ddal ati gyda'r gwaith da yma.

Yn ogystal â'r rywogaethau, rydyn ni wedi bod yn gweithio ar y cyd i enwi rhai o'n safleoedd o ddiddordeb gwyddonol arbennig, er mwyn cynnwys yr enw lleol a chyrraedd enw safonol ar gyfer y safleoedd.

Ar y foment rydyn ni yng nghanol y broses o wahanu oddi wrth y cyrff blaenorol. Golyga hyn ein bod yn derbyn cyfrifoldeb am wybodaeth genedlaethol Gymraeg a oedd gynt yn nwylo sefydliadau oedd â chyfrifoldeb ledled y Deyrnas Unedig. Mae cyfle euraidd felly, i ni ailbwysleisio pwysigrwydd a defnyddioldeb enwau hanesyddol Cymreig, a gwella ein cronfeydd gwybodaeth mewnlol er lles ein hamgylchedd

Un enghraifft o'r cyfle hwn, sydd yn berthnasol i brosiectau'r Gymdeithas yw'r wybodaeth ynglŷn ag enwau arweddion dŵr yng Nghymru a gedwir yn y Rhwydwaith Fanwl Afonol (Detailed River Network). Dyma'r gronfa ddata fwya' manwl ynglŷn â lleoliad afonydd Cymru, a ddatblygwyd ar y cyd â'r Arolwg Ordnans. Trwy gydweithio, y gobaith yw y gallwn wella un o briodoleddau'r gronfa ddata yma, sef yr enwau Cymraeg, a gwneud yn sicr y bydd y wybodaeth werthfawr yma yn cael ei hintegreiddio gyda ffynhonnell y wybodaeth yn naliadau'r Arolwg Ordnans.

Felly mae'n bleser gen i agor y gynhadledd heddiw, a chynnig cefnogaeth Cyfoeth Naturiol Cymru at yr achos.

Emrys Roberts

Enwau Arfordir Cilan

Mae'r wybodaeth yma yn dilyn erthygl gan Tudur Jones yn yr *Herald Gymraeg*, 29 Ionawr 2014, lle nodwyd enwau lleoedd arfordir Llŷn gan y cynbysgotwr o Lŷn, Mr John Owens, Fferm y Corn, Cilan, ger Abersoch. A diolch i Tudur am ei gymorth a alluogodd i mi fynd i holi ymhellach.

Roedd yna restr o 38 o enwau yn yr erthygl; roedd tua deg ohonynt ar wahanol fapiau; ond ble roedd y gweddill? Bûm draw i Gilan i ymweld â Mr Owens, ac yno cefais wybod yn union ble roedd pob enw, eu mapio, a chael yr ystyr neu'r stori y tu ôl i ambell un.

- 1 Pwll Mensil – Saesneg *Mainsail* yw tarddiad *Mensil*
- 2 Efail Ddu
- 3 Pen Trwyn
- 4 Porth Bach
- 5 Tyllau Colomennod – colomennod yn nythu yma
- 6 Ogof Foel
- 7 Bae Capel – ger yr hen gapel ar Ynys Tudwal
- 8 Ogof Bont
- 9 Cerrig Trai – lle peryglus
- 10 Llech March – stori bod ceffyl wedi nofio trosodd i'r ynys
- 11 Crochana – tyllau crynion yn y graig; roedd plant yn arfer eistedd ynddynt i bysgota
- 12 Twll Chwythu – mordwili, sef twll lle roedd y môr yn chwythu drwodd
- 13 Pistyll Cim – llecyn lle'r arferai plant chwarae
- 14 Trwyn yr Wylfa
- 15 Ogof Fawr
- 16 Pwll Dan Wylfa
- 17 Stabl y Fulas – lle roedd y fules yn cael ei chadw wrth i rywun gasglu coed ac yna eu cario ar y fules
- 18 Porth Ceiriad
- 19 Trwyn Nant y Big
- 20 Traeth Arian
- 21 Cerrig Morwyni – myfeini 'cerrig mân wedi llithro i lawr yr allt'
- 22 Twmpath Melyn – traeth melyn
- 23 Tyllau Geifr – lle roedd y geifr yn cael eu cadw ac yn pori'r lle gan ei bod hi'n rhy beryglus i ddefaid
- 24 Ogof Wymon – daliodd Mr Owens gimwch deg pwys yma
- 25 Llech y Muriau – llech yn rhedeg i'r môr
- 26 Pistyll Cilan – dŵr yfed yn disgyn i'r môr; dau neu dri o gychod bach pysgota; ffermio, a thynnau cychod i fyny.
- 27 Trwyn yr Wyneb – trwyn bychan a gwellglas yn tyfu arno
- 28 Llech Doll
- 29 Rhemborth – 'yr hen borth'
- 30 Trwyn y Cilan
- 31 Y Paitsh – 'patsh'
- 32 Trwyn Mulfran – clywid pennill lleol gan blant yr ardal yn tynnu coes ffermwr ers talwm:

Tra bo'r haul yn tywynnu'n felyn
Ar ben sgubor Jâms Bryn Celyn
Tra bo cynffon i'r hen fulfran
'Deith diogi byth o Gilan.
- 33 Carreg Tir
- 34 Trwyn Ffosley – *Trwyn y Ffosle* ar fapiau'r Arolwg Ordnans
- 35 Trwyn Melyn
- 36 Allt Bridd – allt beryglus iawn, defaid yn mynd yno
- 37 Beddi – hen fynwent a'r beddi wedi disgyn i'r môr; gwartheg yn mynd drosodd, er gwaethaf llawer o waith ffensiô
- 38 Porth Neigwl - Enwau eraill, "Porth Nigel or Hell's Mouth" o fap cyntaf yr A.O. ac yn *Archaeologia Lleynensis* cawn Safn Uffern

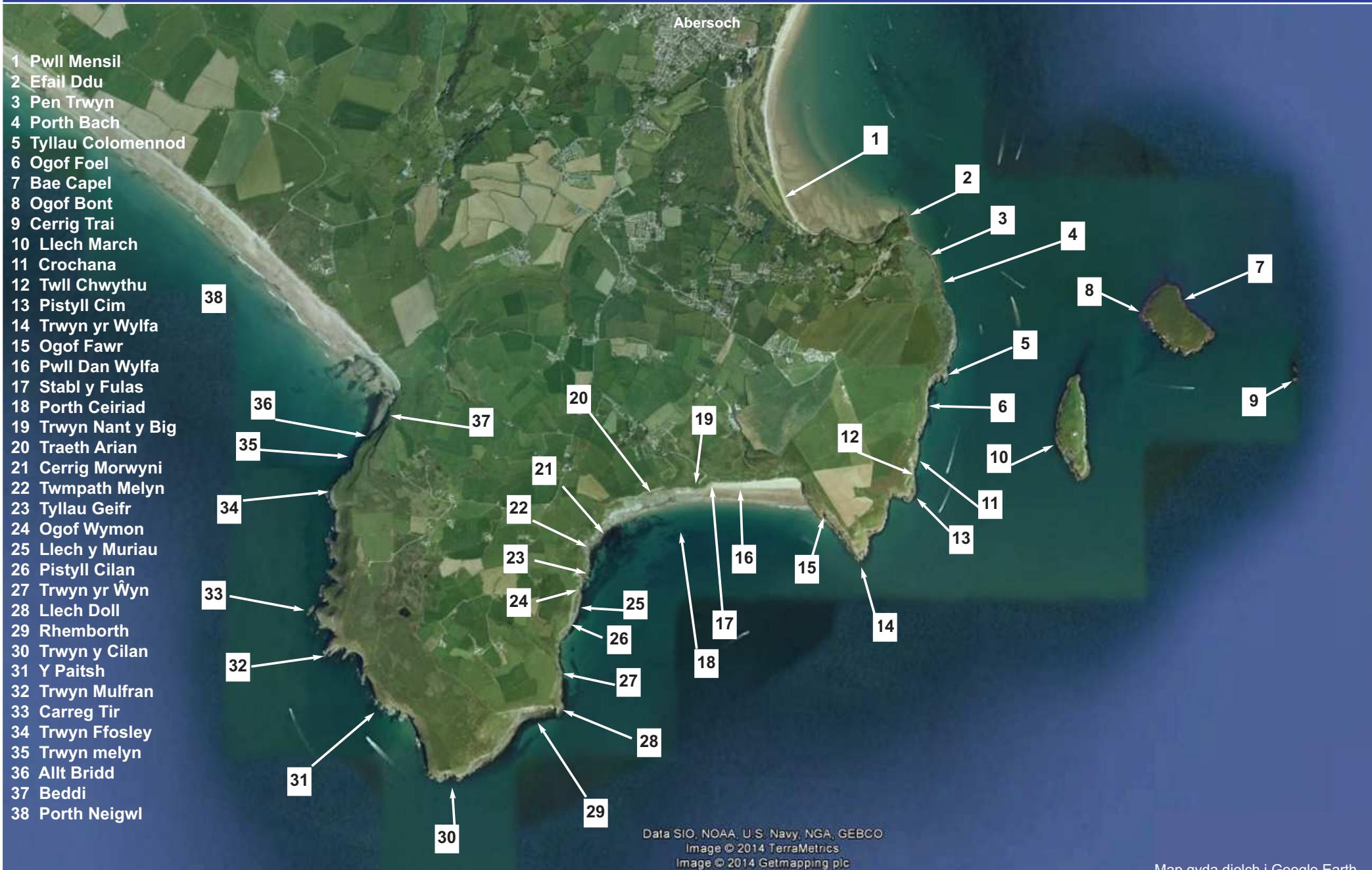
Mae'r ystyron uchod yn ôl Mr Owens. Fe holais wahanol fudiadau am hanes un llecyn yn arbennig, sef Beddi. Cefais yr ateb isod gan Waen o Gymdeithas Archaeoleg Llŷn o *Archaeologia Lleynensis* gan John Daniel (1892):

Tyddyn Iago.-Yma ym 'Mach Cilan' y saif rhan o'r hen Fynwent a ddefnyddid yn yr oesoedd sydd wedi myned heibio i gladdu'r meirw fuasent wedi bodi yn y môr peryglus gerllaw. Cludwyd llawer o honi ymaith gan donau trochionog y weilgi, yr hyn fu yn achlysur i rai ddarganfod gweddillion dynol yma o bryd i bryd. Yn ymyl, ar lan afonig y Wenffrwd, cafwyd arch hynod erys ychydig flynyddau yn ol i lawr tua phum llath yn y ddaear. Yr oedd tair gafael wedi eu cafnio ym myrddau tewion ei dwy ochr, hynny yw, tair un tu, a thair y tu arall, fel y gallasai chwech o ddynion ei chludo i'r Gladdfa. Y mae yma ffynhonnell fechan, dwfr yr hon a ystyrir yn feddyginaethol, ac a elwir yn 'Ffynhon y Beddi' hyd y dydd heddyw.

Ifor Williams, gyda diolch i Tudur Jones, yr Herald Gymraeg a Mr John Owens

Enwau arfordir Cilan, Llŷn gan y pysgotwr John Owens, Fferm Y Corn, Cilan, Abersoch

Map: Ifor Williams

Cofnodi Enwau Caeau yn 1920

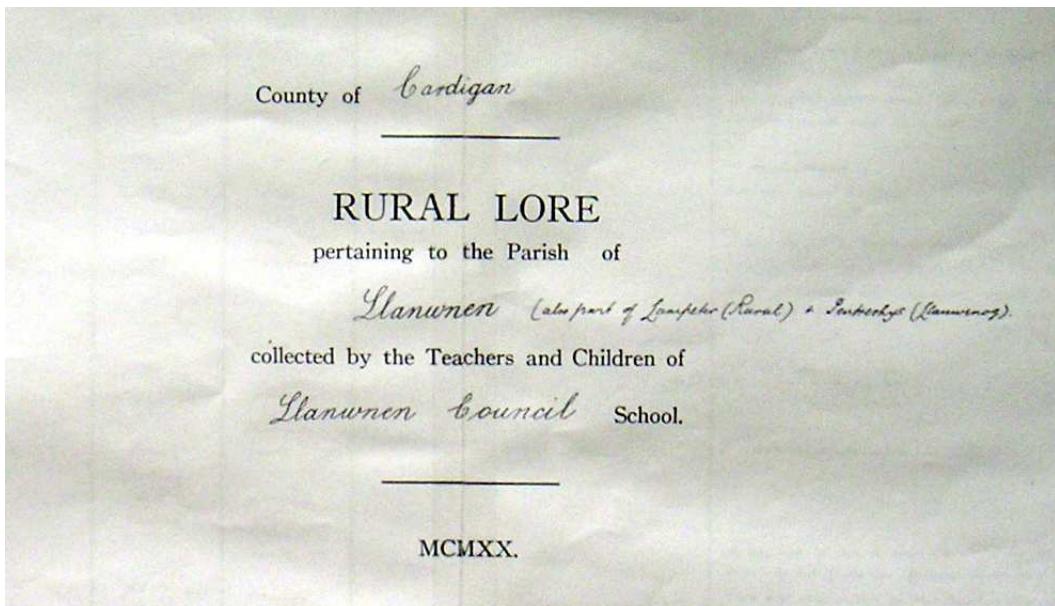
Yn ddiweddar gwelais gyfeiriad at gynllun swyddogol a drefnwyd gan Adran Gymreig y Bwrdd Addysg yn 1920. Anelai'r cynllun at gasglu defnyddiau 'gwerin' mewn ardaloedd gwledig gan gynnwys enwau caeau. Dosbarthwyd holiaduron i golegau ac ysgolion Cymru yn hawlio gwybodaeth dan amryw benawdau. Roedd y gwaith gorffenegid i'w arddangos yn Eisteddfod Genedlaethol y Barri, 1920. Yr holiadur a gwblhawyd gan athrawon a phlant Ysgol y Cyngor, Llanwnnen, Ceredigion, a ddaeth i'm sylw i yn y lle cyntaf. Mae'r ddogfen hon mewn dwylo preifat ond mae llungop i yn nywo Hanes Llambed. Cofnodir 338 o gaeau'r plwyf ar fap (chwe modfedd yr Arolwg Ordnans, ail argraffiad 1906). Rhifir pob cae ar y map ac mae pob rhif yn cyfeirio at linell benodol yn yr holiadur. Gwahoddwyd yn ogystal sylwadau esboniadol ar ystyr, cynaniad ac orgraff.

Dyma enghreifftiau o'r math o wybodaeth am gaeau a gofnodwyd:

15	Cae toili	Cae-ty-toili in award of 1844. Frequented by ghost.
48	Cae-tyn-parc	48 was formerly two fields. Cae-tyn-parc and Caegwyn. A house stood here in olden times.
85	Cae scubor	Old name Cae-cnwc.
177	Cae-dial	No 177 Cae dial. A sun dial was fixed here once.
268	Cae Daniel	No 268 Old name Cae-garreg-lwyd.
372	Cae-hwa (hooah)	No 372 Frequented by a ghost calling out "Hwa" (hoo ah).
385	Cae'r Engine	No 385 Ploughed by Tractor-engine lately.

Diogelir yr holiadur a gwblhawyd gan Ysgol Brynherbert, Llanrhystud, Ceredigion, sy'n cofnodi enwau 395 o gaeau'r plwyf yn Llyfrgell Genedlaethol Cymru.

2	Cae 'rodyn	Farms in olden days used to have a form of kiln to dry the grain hence the name "Odyn". <u>Mode of drying the Grain</u> A kind of blanket made of horses' mane – "Carthen rhawn" was hung or spread over rafters of wood placed high enough as not to be destroyed by fire below. The grain was spread on this blanket and allowed to dry thoroughly before being ground into meal.
220	Cae gwair now called but the old name was Pantoffera	Cae Pantoffera. At one time all the land above this point was common land where people from Llanrhystud and the district around used to bring their cattle, sheep, goats and horses to graze. On this piece of land the people would bind the feet of their cattle with thongs viz one of the forelegs and one of the hind legs to keep them within bounds and prevent them from to wander amongst the night. Saturday evening would find the horses amongst the sheep and cattle. "Field used for the fettering of the horses".
299	Cae Box	A house by the name of Box used to be in this spot hence the field is named after it.
371	Cae Dwy hyd tir	Cae dwy hyd tir. Supposed to be so named because it is twice as long as broad.
395	Cae Merwydd	Cae merwydd – mulberry. No reason why this field should be called by this name as nothing of the kind grows on it.

Diolchaf i Caronwen Samuel am dynnu fy sylw at yr holiadur a gwblhawyd gan Ysgol Llanddeiniol ymhliith papurau David Thomas (B82) yn Llyfrgell Genedlaethol Cymru.

8	Cae Llawdwr	Cae Llawdwr is named after a man called John Llawdwr who made the hedge in the field about the year 1876. Llawdwr is the name of a place near Nebo Llannon, and John Llawdwr lived there.
50	Cae Banc Yr Ymryson	Ymryson means contention or dispute. Tradition says that a duel was fought here. The contention was over a piece of land upon which two parties could not decide.
118	Coed Fron Guro	Early in the last century young men tested their strength by holding wrestling matches on Fron Guro, and lifting heavy weights such as the anvil from the smithy. "Guro" means to defeat, and a party was defeated on this hill.
173	Cae Watch	Cae Watch is so named from its great resemblance to a watch and chain, – river Carrog forming the chain.
200	Twr Gweno (The Egg Rock)	Twr Gweno (Gwen's Tower) called by tourists "The Egg Rock" from its similarity to an egg, was a rock close to the cave. During the year 1907 it collapsed by the constant action of the sea, and only parts of it are now to be seen. The rock commemorates the tragic death of an old lady called Gwen. She eked out a living by gathering firewood on the beach and periwinkles for market. During a storm the old lady had not been able to go down to the shore. The first fine day was a Sunday, and on that day in attempting to get down the rocks to the beach, she fell over and was killed. Her body was found the next day at the foot of the egg rock.
278	Cae cnwc y gelain	The English name for gelain or celain is a corpse. The corpse here spoken of was that of a white mare which died on a hillock in the field. Hence the field is called Cae Cnwc y gelain in memory of the incident.
289	Rhosgoch	Rhosgoch means the red moor. In this moor or bog peat is obtained which is red in colour. It is different from the peat in the other bog, which is a dark colour. The red peat is not such valuable fuel as the dark peat. So my informant tells me.
299	Cae Pit	Cae Pit derives its name from the Pit as it was called, or spot where the ancient sport of cock-fighting took place. The Pit is indicated in the field to this day.

Diogelir holiaduron Elerch, Ceredigion (llungopi o'r gwreiddiol) yn Archifdy Ceredigion. Cofnodir enwau 95 o gaeau.

6	Cae Ysguborhen	Named after cottage "Ysguborhen" now in ruins in that field.
26	Cae Aberddwyafon	The confluence of two streams – The Leri and Tynant.
29	Cae Pryse	Named after Landlord: Syr P. Pryse.
53	Cae Gwarallt	Field situated "above wooded slope", gwar-yr-allt.
77	Cae 'Roffis	Named after the disused-mine "Office".
87	Cae Cerrighirion	Named after a heap of massive stones that lay in it.
111	Banc Mynyddgorddu	Mynydd gorddu is a contraction of "Mynydd-a-gwawr-ddu".

Gwybodaeth bellach

Alfred T. Davies, *The Cult of the Beautiful in the School* (1912)

Great Britain. Board of Education. Welsh Dept. *The neglected treasures of the countryside: a supplement to the scheme for the collection of rural lore through the medium of the schools of Wales.* (1921).

Prys Gruffudd, 'The countryside as educator: schools, rurality and citizenship in inter-war Wales', *Journal of Historical Geography* Vol 22, Issue 4 (October 1996) pp 412-23.

'Scheme for the collection of Rural Lore in Wales: The Welsh Department, Board of Education, London, 1920', *Folklore* 32, ii (1921) p 123.

Archifdy Ceredigion

Rural Lore scheme (Wales) for Elerch c. 1920 (photocopy of original) (Ref: ADX/614 Acc.No: 1553).

Llyfrgell Genedlaethol Cymru

Material relating to the Rural Lore Scheme (Wales) comprising 4 Second Edition 1906 O.S. 6" maps (Sheets XIV S.E., XV S.W., XIX N.E. and XX N.W.), annotated in black ink ms numbers and watercolour relating to 6 'official' index sheets identifying O.S. maps, field numbers, land use in 1914 and 1918, names of farms and remarks. [Data collected by teachers and pupils of Brynherbert Council School, 1920]. LIGC/NLW – 002861220 MAP 4153.

Fairbourne

Mae pentref Fairbourne wedi bod yn y newyddion Cymraeg eleni oherwydd effaith y tywydd mawr. Ond roedd rhai pobl yn synnu mai Fairbourne ac nid enw Cymraeg arno a ddefnyddid. Roedd argymhelliaid Tîm Safoni Enwau Lleoedd Bwrdd yr Iaith Gymraeg ynglŷn â'r enw hwn yn dilyn argymhelliaid Pwyllgor Iaith a Llên Bwrdd Gwybodaau Celtaidd Prifysgol Cymru fel y'i cofnodir yng nghyfrol Elwyn Davies, *Rhestr o Enwau Lleoedd / A Gazetteer of Welsh Place-Names* (Caerdydd, 1967), sef mai'r enw cyfatebol Cymraeg yw Y Friog.

Nid yw Cyngor Sir Gwynedd wedi derbyn yr argymhelliaid hwn ar y sail mai dau le gwahanol yw Fairbourne a'r Friog. Ymddengys fod hyn yn gywir ac mai dyma ymdeimlad pobl leol. Dyna sut y cofnodir y ddau enw ar fapiau'r Arolwg Ordnans. Yn y gyfrol safonol *Dictionary of the Place-Names of Wales* (Llandysul, 2007) t [145] mae Hywel Wyn Owen a Richard Morgan yn cynnwys 'FAIRBOURNE, (Y) FRIOG' fel pennawd, ond maent yn dweud 'Fairbourne is a resort between Y Friog, the coast at Ro Wen ... and the railway station', sy'n awgrymu nad ydynt yn ystyried bod Y Friog na Ro Wen yn gyfystyr â Fairbourne.

Yn ôl y Wicipedia Cymraeg 'Pentref yn ne Gwynedd yw Fairbourne. Yn anarferol iawn i bentrefi Gwynedd, nid oes enw Cymraeg arno. Defnyddir Friog weithiau fel enw Cymraeg Fairbourne, ond mewn gwirionedd mae Friog yn bentref ar wahân. Gelwid yr ardal yn "Morfa Henddol" cyn adeiladu'r pentref, a chredir fod yr enw Rowen wedi ei ddefnyddio am y pentref ar un adeg.'

Nid oes problem ynglŷn â Henddol yn enw ar dŷ ac ar chwarel ond nid wyf wedi llwyddo i gael llawer o dystiolaeth i'r enw Morfa Henddol ond yn ôl yr AA *Touring Guide to Wales* (1975) t 78, 'The [Fairbourne Railway] line is situated west of the Barmouth railway bridge ... and runs for 2m up the Morfa Henddol, a spit of sand dunes extending into the estuary opposite Barmouth from the southern shore at Fairbourne.' Os yw hyn yn iawn nid yw Morfa Henddol chwaith yn gyfystyr â Fairbourne.

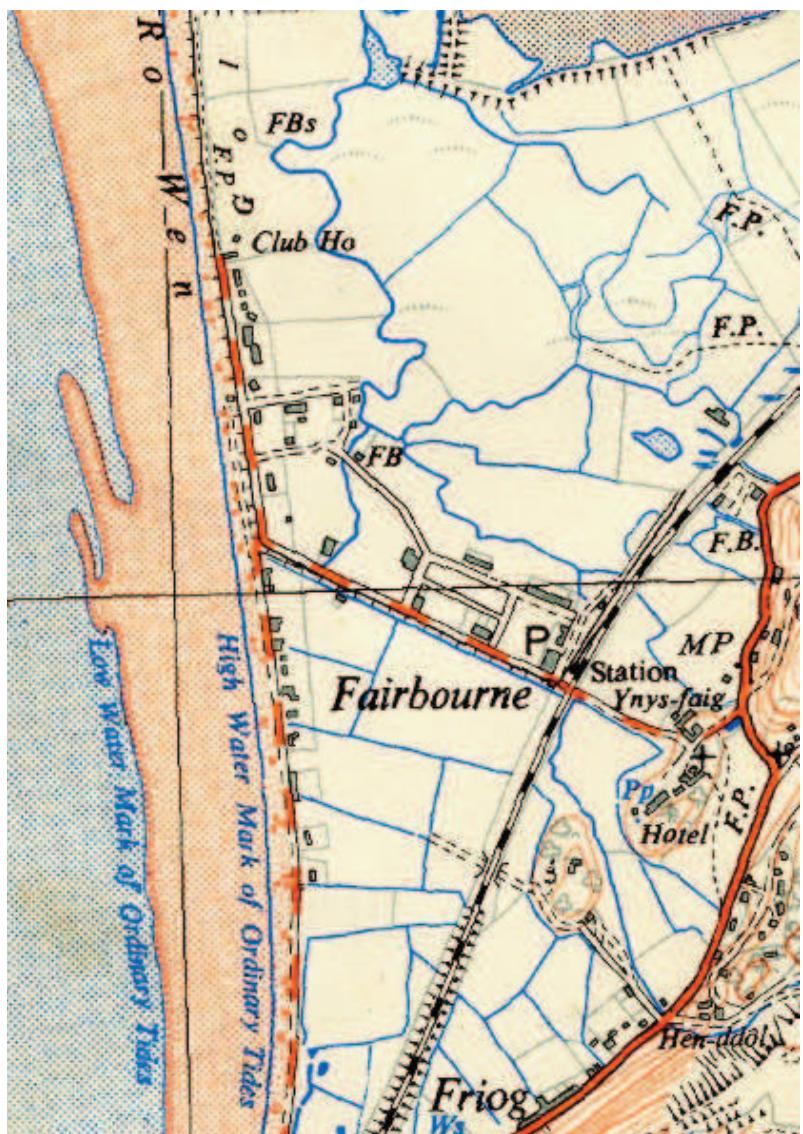
Yn 1896 cafwyd stormydd tebyg i rai eleni ac yn ôl y *Cambrian News and Merionethshire Standard* (16 October 1896) t 6, 'from Friog on to the Junction the outlook on Saturday was depressing. The Fairburne [sic] estate where it is intended, it is said, to erect a watering place that shall rival Barmouth, was deep under water for miles.'

Yn ôl y *Dictionary* yr oedd rhai pobl leol pryd hynny yn dymuno newid enw'r orsaf yno o South Barmouth i Ynys-faig. Ond Fairbourne a orfu.

Pentref ac iddo enw newydd anghyflaith oedd Fairbourne ac nid oes iddo enw Cymraeg. Mae hynny'n drueni ond nid yw'n rhesymol ceisio atgyfodi unrhyw un o'r enwau a grybwyllyd i'w roi ar y pentref oni bai fod ymdeimlad lleol cryf o blaid hynny.

Gareth A. Bevan

Cynhadledd 2014

Cynhelir cynhadledd undydd flynyddol CELIC eleni yn Theatr Faraday, Prifysgol Abertawe, ddydd Sadwrn 4 Hydref 2014, ar wahoddiad Academi Hywel Teifi. Agorir y gynhadledd gan Christine James, Archdderwydd Cymru. Bydd papurau gan Prys Morgan ar enwau lleoedd bro dwy iaith, Bedwyr ap Gwyn ar godi ymwybyddiaeth o enwau nodweddion tirweddol ymysg arweinwyr gweithgareddau amgylcheddol, Rhodri Clarke ar ddatblygu technoleg ffonau i rannu gwybodaeth am enwau lleoedd, Robert Rhys ar enwau mewn llenyddiaeth Gymraeg, ac Oliver Padel ar agweddau ar enwau lleoedd Cernyw. Trefnydd y rhaglen yw Hywel Wyn Owen. Cynhelir cyfarfod cyffredinol blynnyddol CELIC yn ystod y gynhadledd.

Gwarchod

Yn dilyn ein cyfarfod blynyddol ym Mangor fis Hydref diwethaf, bu aelodau'r Gymdeithas yn brysur yn rhoi sgyrsiau i gymdeithasau. Darlithiodd David Thorne ar Enwau Lleoedd Plwyf Caeo; ar Enwau Lleoedd Dyffryn Teifi i Gylch Llyfryddol Aberystwyth yn Llanbedr; ac ar Enwau'r Hen Bysgotwyr i Gymdeithas Hanes Ffostrasol. Rhoddodd Richard Morgan ddarllith ar enwau ardal Caerdydd a Thre-biwt, a Rhian Parry gyflwyniad am waith y Gymdeithas yng nghynhadledd Morol yn y Pierhead, Caerdydd. Darlithiodd Hywel Wyn Owen ar enwau lleoedd i nifer o gylchoedd ym Môn a Birkenhead, a bu Twm Elias yn rhoi sgwrs yng nghynhadledd gyntaf Mynyddoedd Pawb ac i gymdeithas yng Nghorwen. Cynhelir Cynhadledd flynyddol Cymdeithas Astudiaethau Enwau ym Mhrydain ac Iwerddon eleni yng Ngregynog dan ofal David Parsons rhwng 4–6 Ebrill. Bydd Rhian Parry, Richard Morgan ac Angharad Fychan yn rhoi papurau yn y Gynhadledd.

Mae aelodau'n cyfrannu colofnau cyson i bapurau bro: Angharad Fychan (*Y Tincer*), Deric John (*Clochdar*), a David Thorne (*Clonc*), sy hefyd ag erthygl yn rhifyn cyfredol *Y Faner Newydd*: Cymwynas Idris Mathias: Postmon yr Afon.

Bu Hywel Wyn Owen yn cymryd lle amlwg ar Radio Wales ac ar Radio Cymru yn rhaglen Taro'r Post pan drafodwyd pryeron am newid enwau lleoedd. Holwyd Alun Ffred Jones a mynegodd ei barodrwydd i gyflwyno mesur i'r senedd ond byddai angen llawer dystiolaeth o bob sir yng Nghymru i gryfhau'r achos. Gobeithiwn gydwethio gydag unigolion, cymdeithasau, ac eraill i gasglu engrifftiau dros Gymru. Gobeithiwn y gallwn wneud hyn yn effeithiol drwy ein gwefan. **Os oes gennych dystiolaeth, gyrrwch atom – gyda lluniau, os yw hynny'n bosibl.**

Mae'n dda gwybod bod datblygiad i ymestyn defnydd y wefan ar y gweill gyda Llyfrgell Genedlaethol Cymru a chydweithrediad un o'n haelodau, David Parsons. Mae David yn arwain gwaith ymchwil ar enwau lleoedd yng Nghanolfan Uwchefrydiau Cymreig a Cheltaidd Prifysgol Cymru. Hefyd, mae trafodaethau gyda Chyfoeth Naturiol Cymru yn anelu at ddatblygu ffordd o gofnodi enwau pyllau afonydd ar fapiau digidol a gobeithiwn y bydd rhai sy'n gweithio i'r sefydliad neu sydd wedi ymddeol yn ddiweddar, a chanddynt wybodaeth fanwl o'r afonydd, am gydwethio gyda ni i'w chofnodi, bob yn afon drwy Gymru.

Daeth Twm Elias â map Idris Mathias o afon Teifi i'n sylw a bu David Thorne ac Angharad Fychan yn allweddol i gael y map i'r Llyfrgell Genedlaethol i'w sganio a'i archifo. Bu cwmni teledu yn ffilmio cyfweliad rhwng David ac Idris ac yn ffilmio darnau o'r afon, hyderwn, ar gyfer rhaglen. Y gobaith yw llunio arddangosfa genedlaethol i ddangos agweddau ar gyfoeth naturiol Dyffryn Teifi ac i egluro rhai o'r enwau sydd ar y map. Mae'r hawlfraint ar y copi digidol yn eiddo ar y cyd rhwng y Gymdeithas, Cyngor Ceredigion a'r Llyfrgell Genedlaethol, a fydd yn diogelu a rheoli defnydd o'r map.

Byddwn yn manteisio ar gynnig gan Fantell Gwynedd i gael bwrdd arddangos a gofod yn eu pabell yn ystod Eisteddfod yr Urdd yn y Bala, 26–31 Mai. Galwch heibio. Gwell fyth, dewch i helpu yn y babell. Enwau i enwau@leoedd@gmail.com

Panel Safoni Enwau Lleoedd

Un o swyddogaethau Comisiynydd y Gymraeg yw darparu cyngor arbenigol a dibynadwy i sefydliadau cyhoeddus ac eraill ar ffurflau safonol enwau lleoedd yng Nghymru. Dros y ddwy flynedd ddiwethaf mae swyddogion y Comisiynydd wedi bod yn darparu cyngor i sefydliadau ac unigolion yn ôl y galw. Wrth i'r Comisiynydd symud ymlaen i weithredu ei Chynllun Strategol ar gyfer 2013–15 penderfynodd ffurfioli ei hymwneud â'r maes drwy gynnull Panel Safoni Enwau Lleoedd er mwyn sicrhau bod sail ysgolheigaidd gadarn i bob argymhelliaid a wneir ganddi.

Gwahoddwyd y canlynol i fod yn aelodau o'r panel:

Gareth Bevan, Cyn-olygon y Geiriadur Prifysgol Cymru ac ymgynghorydd enwau lleoedd i Comisiynydd y Gymraeg

Yr Athro Hywel Wyn Owen, Cyn-gyfarwyddwr y Ganolfan Ymchwil Enwau Lleoedd gynt ym Mhrifysgol Bangor ac ymgynghorydd enwau lleoedd i Comisiynydd y Gymraeg

Yr Athro David Thorne, Cadeirydd Cymdeithas Enwau Lleoedd Cymru

Dr Dylan Foster Evans, Ysgol y Gymraeg, Prifysgol Caerdydd

Dr Angharad Fychan, Geiriadur Prifysgol Cymru

Geraint Williams, Rheolwr Sicrhau Ansawdd Gwasanaeth Cyfieithu Llywodraeth Cymru, i gynrychioli Llywodraeth Cymru.

Am ragor o wybodaeth am waith y panel a chyfrifoldeb y Comisiynydd yn cydgysylltu maes enwau lleoedd, cysylltwch â Dr Eleri James neu Manon Elis ar 0845 6033221 neu post@comisiynyddygymraeg.org

The Society in The Times (of London)

'Welsh words to the wise' was the title of a news item in *The Times* on 4 January 2014 which mentioned the Society. This was an item about the HistoryPoints app mentioned in the last issue of the *Newsletter*. Readers were informed that 'Professor Hywel Wyn Owen, of the Welsh Place-Name Society, said that using the app, "anyone can receive on the spot a brief outline of the name's origin and how it may have changed over time." Unfortunately, although the item referred to the Society, it did not name the app or mention HistoryPoints.

Members will know that HistoryPoints has placed QR (Quick Response) codes in many places to give information about place-names and that the Society, through Hywel Wyn Owen in particular, has helped HistoryPoints in its work and sponsored some of its plaques. It may not be so well-known that all of the information can also be viewed online at

<http://historypoints.org> There is a page listing the contribution made by the Society at <http://historypoints.org/index.php?page=the-welsh-place-name-society>

Rhodri Clark of HistoryPoints (07777 679111; editor@historypoints.org) is still appealing for Society members to suggest specific place-names requiring explanation, in addition to preparing explanations of these names.

Welsh words to the wise

If you are baffled by Welsh place names help is at hand from a new smartphone app. Tourists in the principality will be able to scan barcodes at hundreds of places of interest and software will provide the pronunciation. Professor Hywel Wyn Owen, of the Welsh Place-Name Society, said that using the app, "anyone can receive on the spot a brief outline of the name's origin and how it may have changed over time".

The QR (Quick Response) codes read by a smartphone or tablet can also help people to identify and hear the names of mountains, villages, rivers, lakes and streets. They will also get a potted history of how the place or landmark came by its name. More than 700 locations have the barcodes and there are 300 along the Wales Coastal Path.

Cofeb Walter Beaumont
Walter Beaumont memorial

Crynodeb ▲ Discover history

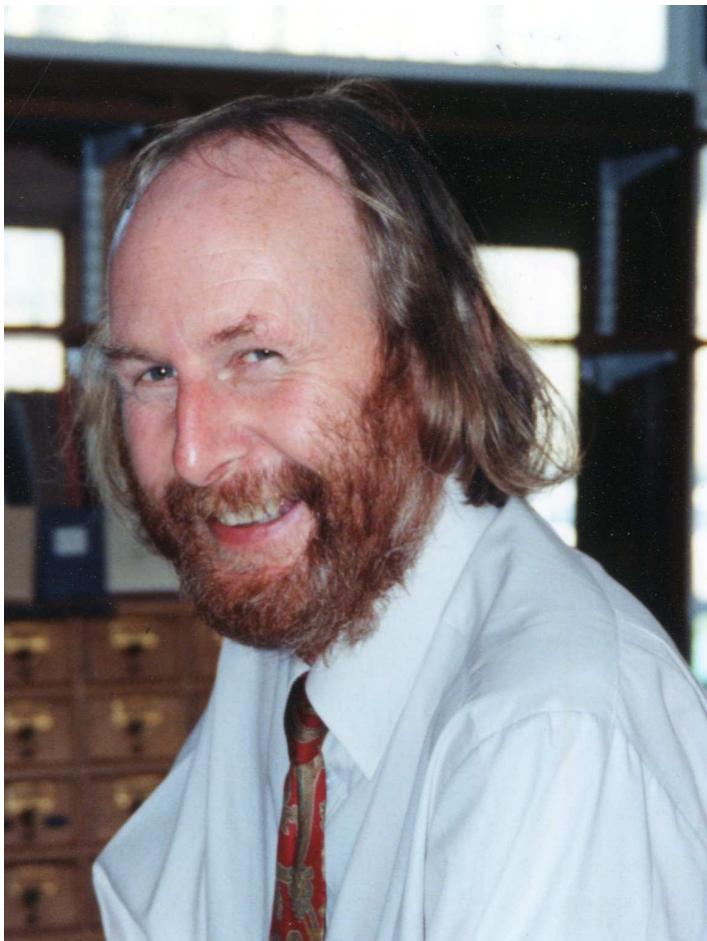

Thomas Roberts 1946 - 2013

Bu Tomos yn ffigwr amlwg ym myd enwau lleoedd, a cholled ddigwyddideb fu colli Tomos. Un o Drefdraeth, Môn ydoedd, ac ar ôl cyfnod anodd yn Ysgol Llangefni gadawodd heb gymwysterau (ar ei benderfyniad ef ei hun). Wedi cyfnod yn gweithio ar bapurau'r Herald yng Nghaernarfon aeth i Goleg Harlech, ac oddi yno i Brifysgol Lerpwl i ddarllen Astudiaethau Celtaidd (o dan yr Athro D Simon Evans) a chael gradd dosbarth cyntaf. Aeth wedyn i Brifysgol Bangor i ddilyn diploma mewn archifyddiaeth. Daeth i gysylltiad â'r Athro Melville Richards a'i archif ryfedol o enwau lleoedd. Wedi marwolaeth Melville Richards, trefnodd ei olynnydd, yr Athro Bedwyr Lewis Jones, fod Tomos yn cael cyfle i roi trefn ar yr archif gyda golwg ar gyhoeddi. Bu Tomos yn gwarchod yr archif yn ofalus am flynyddoedd, ac nid oedd pall ar ei frwd frydedd a'i awydd i gynorthwyo ymchwilwyr ac i ateb ymholaiau gan aelodau o'r cyhoedd, ond gwae chi os tybiai Tomos eich bod ymhilith y rhai a oedd, yn ei farn ef, yn mwydro, yn damcaniaethu'n ddi-sail ac yn rhamantu. Fel archifydd y coleg, roedd yn ymhyfrydu yn yr holl archifau dan ei ofal, a daeth yn arbenigwr dihafal ar bapurau stadau Môn. Mawr oedd parch teuluoedd Plas Newydd, Baron Hill a Bodorgan tuag ato, a'i ystyried yn gyfaill ac yn mynd ar ei ofyn yn gyson.

Ar y cyd gyda'r Athro Gwynedd Pierce bu'n cyngori'r hen Swyddfa Gymreig ar ffuriâu safonol enwau lleoedd. Cyhoeddodd nifer helaeth o nodiadau mewn cylchgronau, cyfnodolion a llyfrau. Cyhoeddodd lyfr ar enwau Môn (gyda Gwilym Trefor Jones). Bu'n darlithio i sawl cymdeithas yn Lloegr a Chymru ar faterion yn ymneud â llenyddiaeth, hanes, llawysgrifau ac enwau lleoedd Cymru. Roedd Tomos yn unigryw, ysgolhaig trylwyr a chraff, a chymwynaswr enwau lleoedd Cymru.

Hywel Wyn Owen

Trap

The study of place-names makes many demands on the historian. Often precise definition of particular place-names remains elusive even after their individual elements have been positively identified. As in the case of Spite (Newsletter 3), often the best that can be offered is a heavily qualified suggestion with regard to meaning based, in part, on comparative evidence. This holds true for the element *trap*, a word found, of course, in both English and Welsh dictionaries and intriguingly in a number of place-names in Wales and England. Several definitions of the word are offered in *The New Shorter Oxford English Dictionary* (1993) including 'a device or enclosure, often baited, designed to catch and retain or kill game or vermin, a gin, a snare'. This may well be appropriate in:

- (1) Bwlch-y-trap (SN 415272), near Llanpumsaint, Carmarthenshire, recorded as *Bwlchtrap* 1811 (Ordnance Survey drawing) and *Bwlchytrap* 1839 (David Jones: *Hanes y Bedyddwyr yn Neheubarth Cymru* (1839) p 487).
- (2) *Tir Trapp* 1644 (National Library of Wales Skreen and Velin Newydd 182) and *Tir y trapp* 1670 (~ 268) in Bochrwyd or Glasbury, Radnorshire.
- (3) Parc-y-trap (SN 307415), at Llandyfriog, Cardiganshire, recorded as *Parke y Trap* 1695 (NLW Derwydd 385 and *Parcytrap* 1841 (census)).
- (4) (lands) *Cae trap* 1825 (NLW Trewern (Whitland) 103, 116), in Llandeilo Fawr or Llandyfeisant, Carmarthenshire.
- (5) Trap (SJ 098256), at Llanrhaeadr-ym-Mochnant, Montgomeryshire, recorded in 1830 (OS drawing) and as a smithy in 1887–9 (OS 25 in), adjoining a stream Nant Trap. Interestingly, there is a nearby house known as Fagl and stream Nant Fagl 1887–9 probably with *magl* 'snare'.
- (6) Ty-trappau (ST 258933), in Henlllys, Monmouthshire, recorded as *Ty-trappa* 1833 (OS 1 in) and *Ty-trapa* 1886 (OS 6 in).

There is nothing especially remarkable about the use of such commonplace words in place-names – witness the use of *dalfa* 'prison, lock-up; snare, trap' in Cwmyddalfa (SO 1387), Montgomeryshire, recorded as *Cumyddalva* 1623, *Cwm y dalfa* 1639, *Cwm y ddalva* 1646 and *Cwmydalva* 1735 (Montgomeryshire Collections 39, pp 42, 89, 104; 63, p 233), and the use of *anelau*, pl. of *annel* 'snare, gin, trap', identifiable in Bachyrelau, an alternative name of the castle Dolforwyn (SO 152950), in the same county, recorded as *Bachyranneleu* and *Bach er Anelev* 1274 (*Littere Wallie*, pp 24, 89, 110) and *Bacharhanhelen* 1281–2 (NA SC6/1209/1), probably a reference to a bend (*bach*) with fish-traps in the nearby river Severn.

As a place-name, *trap* is best known in Trap or Trapp (SN 6519), near Llandeilo Fawr, Carmarthenshire. Census returns in 1841 and 1851 apply *Trap* to a small collection of houses and a mill near Afon Cennen. It would be a reasonable assumption that here the word referred to a fish-trap in the river or some sort of contrivance for controlling or impeding the passage of water at the mill. 'Fish-trap' is not actually among the definitions of *trap* specifically offered in *Geiriadur Prifysgol Cymru* but it would be a reasonable extension of meaning and indeed *The Welsh Academy Dictionary* (1995) offers *trap pysgod* among its translations of this word. As a place-name, Trap first appears in the name of a house recorded as *Tuy Watkin or Velin [o'r Felin]* alias *Tafam Trap* 1720 (NLW Maybery 1/1210), *Tuy Watkin yr ffelin*, otherwise *Tavern y Trap* 1789 (~1219) and as *Tavern y Trap* 1721–2 (NLW Dynevyr, parcel 6). Land in the area is unsurprisingly known as *Tir y Trap* in 1788 (Glamorgan Archives CL/DEEDS/2/7876). Tafarn y Trap then might simply be understood as an inn near some sort of 'contrivance' in the nearby river or at the mill. Such an explanation is plausible in other cases. Trap Melyn (SN 023387), near Dinas, Pembrokeshire, for example, is recorded as *Trapmelyn* 1810 and *Trapmelin* 1826 (BG Charles: *The Place-names of Pembrokeshire*, p 41) and has a nearby mill at Felin Wern-dew. Pwll-trap (SN 267167) too, near St Clears, Carmarthenshire, recorded as *Pwlltrapp* 1682 (Carmarthenshire Antiquarian Society V, p 2) and *Pwll trap* 1786 (NLW Llwyngwair 678) had a water corn grist mill *pwall Trap Mill* in 1687/8 (NLW Maesgwynne 125–6); the name might be translated 'pool (or pit) associated with a trap'. By contrast, Trap, at Trefnant, Denbighshire, recorded as Trap 1840 (OS 1 in) – a former house located near to *Pont y Trap* (SJ 022701) over Afon Meirchion – is a more likely place for a fish-trap.

Comparative evidence, however, suggests that 'contrivance' – whether for catching game or fish or associated with a mill or mine – may not always be the correct interpretation of *trap*. Tafarn y Trap in particular finds matches in the names of other inns and public-houses:

(1) Tavern Trap recorded as (three houses) *Tavarn Trap* 1757 (NLW DTM Jones 3/286), and in 1841 (census) and 1852–3 (Slater's Directory) in Swan Street, Hay, Brecknockshire, though Geoffrey L Fairs (*A History of the Hay* (1972) p 236) refers only to the Travellers' Trap in Lion Street at the opposite end of the town.

(2) Tafarn y Trap (Dinbych) recorded as (dwelling house or burgage) *Tavern y Trap* 1740/1 NLW Ruthin 1222.

(3) The Trap or Tafarn y Trap (SS 592977) at Gorseinon, Glamorganshire. A messuage here is recorded as *Tavern y Trap* 1785 (*The Swansea and Glamorgan Calendar*, compiled and annotated by William Cyril Rogers, Swansea, I, 2, p 437) while the public-house is *Trap Tavern* 1864 (NLW Badminton 2/211), plain *Trap* in 1868 (Slater's), *The Trap (P.H.)* 1891 (OS 6 in) and *Tavern Trap P.H.* 1895 (Kelly's Directory). Myrddin ap Dafydd (*Welsh Pub Names*, 1988) recounts a local story that this was a hiding place for thieves who lay in wait for stagecoaches on the Swansea–Loughor road at a place known as Cwm y Lladron (SS 602973), 'valley of thieves', but preferred to interpret it as 'a place that used to welcome travellers in the days of the pony and trap'.

(4) *Tafarn y trap* 1650 (NLW Glansevern 3/1650) and (messuage) *Tavern y Trap* 1774 (~ 6/10,128–9) at Berriw, Montgomeryshire.

(5) Tavern Trap (SO 262630) at Evenjobb, Radnorshire. According to Tony Hobbs (*The Pubs of Radnorshire*, 2006), this was formerly called 'Tafarn Trawdd, otherwise Tavern Trap, and later Tavern Tap', and stood on the site of what is now Trappe House, built in 1863. The tavern formerly comprised two cottages described in 1743 as 'nearly down, and very badly out of repair, inconvenient and dirty'. The authenticity of *Trawdd* is uncertain.

(6) Trap Inn, at Oldham in Greater Manchester, recorded as *Trap Inn* on Rochdale Road in 1828–9 (*Pigot & Co's Directory*, p 428).

(7) Trap Inn, at North Broomhill, Northumberland. This pub is described as *Broomhill Inn* 1914 (Kelly's Directory) and *Broomhill Hotel* on OS maps between 1866 and 1990. According to the owners, the inn was re-registered in June 2002 but was already known informally as 'The Trap', a name popularly attributed to the practice of miners from neighbouring Broomhill Colliery stopping off at the adjoining railway station on pay-day and becoming – no doubt happily – 'trapped' in the inn.

(8) Trap Inn, at Glossop, Derbyshire, apparently once known as the Market Tavern.

Trap could, of course, simply refer to an inn identified by a sign depicting 'a light usually two-wheeled spring carriage'. Such a meaning is explicit in, for example, the public-house called The Pony and Trap at Newton, near Chew Magna, in Somerset. The early occurrence of *trap* as a simplex in both place-names and pub-names, however, raises the very strong suspicion that the word may be employed in the wider sense of 'that which attracts and detains' (Hywel Wyn Owen and Richard Morgan, *Dictionary of the Place-names of Wales*, p 463) as in the case of the inns at North Broomhill, Oldham, Evenjobb and Glossop. This explanation might also explain Tafarn(y)fagl, the older name of Capeldewi, Cardiganshire, with figurative use of *magl* 'snare', though Iwan Wmffre (*Place-Names of Cardiganshire*, p 1026) prefers *bagl* 'a staff or crozier' as the third element. The figurative use of 'gin' might also explain The Gin Trap, at Ringstead, Norfolk, which actually possesses a collection of gins or animal-traps (*The Wordsworth Dictionary of Pub-names*, p 163). The sense of entrapment in names such as Trap Inn would certainly be reinforced by its use with English *inn*, which lends itself well to word-play, as witnessed by names of public-houses such as the former Pyle Inn, in Glamorgan; the Step Inn at Newport, Pembrokeshire (Charles, p 171); the Whistle Inn at Pontarddulais, Glamorgan; and the former Tumble Inn in the village of Tumble / Y Tymbl, Carmarthenshire.

Clearly there is need for further investigation since *trap* occurs in house-names and place-names with no proven connection with ale, traps, fish-traps and water-mills. So far, four examples have been identified:

(1) Trap (ST 486986) near Devauden, Monmouthshire, recorded in 1841 (census of Newchurch East) when it was in the occupation of a shoemaker.

(2) Trap House (SO 392284), Ewias Harold, Herefordshire, recorded as *Trap House* 1815 (OS drawing) and *Traphouse* 1841 (census) when it was described as two houses occupied by agricultural labourers.

(3) Trap (SN 989915) recorded as *Trap* 1886 (OS 6 in) on the road running west from Caer-sws towards Trefeglwys, Montgomeryshire.

(4) Trap Lane, at Aberdare, Glamorganshire is the best documented. Deric John (*Cynon Valley Place-Names*. 1998, pp 86–7) was informed that this applied to the location where a tram-road intersected with the parish road and suggests that *trap* was employed here in the sense of 'step' referring to a rise in the road at the intersection and supposed that *trap* was 'closely related' to *trip*. That explanation is so far unsubstantiated although the topographical associations of *trip* are authentic. Interestingly, he notes that in a court case in 1853, the truck shop in Aber-nant was 'wittily referred to as a *trap*'.

Richard Morgan

Place-Name Advisory Service

The Welsh Language Commissioner has responsibility for advising on the standard forms of Welsh place-names. In forming her recommendations, the Commissioner gives consideration to the meaning, history and etymology of the place-names, as well as their usage. She provides advice on the standard forms of Welsh place-names to individuals and organisations of all kinds in every part of Wales.

To discover the standard forms of Welsh place-names, please contact the Commissioner by sending an e-mail to
post@welshlanguagecommissioner.org

Caeau Cymru

Caeau Cymru (The Fields of Wales) is a television series on S4C which attempts to unlock the history and stories of our countryside communities, by researching and analysing the names of fields. The series consultant is Rhian Parry, who accompanies the presenter Brychan Llŷr throughout the series. Other members of the Society have also given advice and information about some of the names and are taking part in the series. The Society's name appears among the credits.

The first programme, shown on 12 March, visited the old Gelli lorwerth estate near Trawsfynydd, where among many other things Rhian and Brychan learned the significance of old agricultural plough markings.

The second programme, shown on 19 March, investigated fields near Dinas Mawddwy, concentrating on an invaluable collection of old maps belonging to farmer Tegwyn Jones, which Rhian and Brychan used to steer their journey around the area.

The remaining programmes, all broadcast on Wednesdays at 8.25 pm, will visit the following areas:

Programme 3 – Llanfihangel-ar-arth

Programme 4 – Tremarchog (Pembrokeshire)

Programme 5 – Ysbyty Ifan

Programme 6 – Llithfaen

Don't miss them! Remember that they will all be available on Clic for 28 days. Clips and further information can be seen on the programme's website: <http://www.s4c.co.uk/caeaucymru/>

Taith Enwau Lleoedd Llanfaglan a'r Fenai

Taith gerdded Cymdeithas Enwau Lleoedd Cymru ar y cyd â Chymdeithas Hanes y Tair Llan ddydd Sul, 27 Ebrill am 2 o'r gloch y prynhawn. Amser tua 3 awr. Cyfarfod yn Hen Eglwys Llanfaglan ger traeth y Ffordd (SH 4554 6068, yn ardal cod post LL54 5RA).

ANGEN esgidiau priodol, oherwydd bydd un neu ddau o lefydd yn fwllyd ac yn llithrig, ac mae yna gamfeydd ar y daith. Nid yw'r digwyddiad hwn yn addas i bobl anabl, a rhai sydd ag anawsterau cerdded. Ni fydd unrhyw Gymdeithas na'r trefnydd yn derbyn unrhyw gyfrifoldeb am unrhyw ddamwain. Mae pawb yn gyfrifol am ei ddiogelwch ei hun ac am y plant sy'n dod gyda nhw.

Am ragor o wybodaeth cysylltwch ag ifordylanwilliams@btinternet.com

[A guided walk conducted in Welsh at Llanfaglan, Caernarfon, on 27/4/14, starting at 2pm from SH 4554 6068 / LL54 5RA. For more information contact ifordylanwilliams@btinternet.com. Neither of the societies nor the organizer will accept any responsibility for any accident. Everyone is responsible for his/her own safety and for children whom they bring to the event.]

Golygyddol

Ym mhob pen mae piniwn. Beth yw'r piniwn yn eich pen CHI?
Dywedwch wrthym yn enwaulleoedd@gmail.com.

Nid yw unrhyw farn a fynegir yn y cylchlythyr hwn o anghenrajd yn fynegiant o farn y Gymdeithas na'r Golygydd.

Editorial

What's your take on place-names?. Let us know at enwaulleoedd@gmail.com.

Opinions expressed in this newsletter are not necessarily those of the Society or of the Editor.

